BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM HÀ NỘI

LÊ SỸ ĐIỀN

NGHỆ THUẬT CHÂM BIẾM TRONG TIỂU THUYẾT *NHO LÂM NGOẠI SỬ* CỦA NGÔ KÍNH TỬ

Chuyên ngành: Văn học nước ngoài

Mã số: 62.22.02.45

TÓM TẮT LUẬN ÁN TIẾN SĨ NGỮ VĂN

HÀ NỘI, 2017

Công trình được hoàn thành tại
Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS. Trần Lê Bảo

Phản biện 1: GS.TS. Nguyễn Đức Ninh - Viện nghiên cứu Đông Nam Á

Phản biện 2: PGS.TS. Vũ Công Hảo - Trường Đại học Thủ đô Hà Nội

Phản biện 3: TS. Nguyễn Thị Bích Dung - Trường Đại học Sư phạm Hà Nội 2

Luận án sẽ được bảo vệ trước Hội đồng chấm luận án cấp Trường họp tại Trường Đại học Sư phạm Hà Nội vào hồi …giờ … ngày ... tháng ... năm 2017

Có thể tìm hiểu luận án tại Thư viện Quốc Gia Việt Nam
hoặc Thư viện Trường Đại học Sư phạm Hà Nội.

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Xã hội Trung Quốc dưới triều đại Mãn Thanh đã chứng kiến sự xung đột nhiều mặt giữa tập đoàn phong kiến với toàn thể nhân dân Trung Hoa. Sự khác biệt quá lớn về văn hóa, chính sách cai trị đã tạo nên những mâu thuẫn không thể dung hòa. Chứng kiến tất cả những hủ lậu của xã hội và chính quyền phong kiến, Ngô Kính Tử đã đoạn tuyệt, quay lưng với chế độ khoa cử. Tư tưởng của ông có sự thay đổi theo chiều hướng dân chủ tiến bộ, ông đã kêu khóc nhiều hơn, đau xót nhiều hơn cho sự sụp đổ của một nền văn hóa, một hệ thống quan niệm về vũ trụ nhân sinh xây đắp tự bao đời. Những chiêm nghiệm, triết lý của Ngô Kính Tử được thể hiện trong tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử* hơn 30 vạn chữ đã nêu bật lên hiện thực đau đớn của tầng lớp trí thức, những nho nhân đắm đuối, mê say trong vòng công danh phú quý.

1.2. *Nho lâm ngoại sử* là một bức tranh tổng thể, toàn diện về giới trí thức nho sĩ cuối đời Thanh. Trong bức tranh ấy, nhà văn Ngô Kính Tử đã khéo léo sắp xếp và lồng ghép những mảng màu cuộc sống đem đến cho độc giả một cái nhìn chân thực, khách quan về một xã hội chạy theo công danh, tiền tài; một rừng Nho tha hóa về bản chất, mất hết nhân cách; một bè lũ quan lại, tay sai hà hiếp dân chúng. Ngô Kính Tử đi sâu miêu tả quá trình tha hóa phẩm chất đạo đức của con người bằng sự “chua xót ngòi bút”, tác giả châm biếm, đả kích đến tận cùng gốc rễ các vấn đề tiêu cực của xã hội.

1.3. Một trong những yếu tố khẳng định văn tài của Ngô Kính Tử ở thể loại tiểu thuyết chính là việc xây dựng một thế giới nghệ thuật độc đáo, mới lạ. Trong thế giới nghệ thuật tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử*, điểm thành công ấn tượng của Ngô Kính Tử là nghệ thuật châm biếm độc đáo và đặc sắc. Sự châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* được "xây dựng trên cơ sở sự thực của sự cảm nhận sâu sắc". Chính vì vậy việc miêu tả và khắc họa những điển hình nhân vật lại càng rõ nét, độc đáo. Nghiên cứu nghệ thuật châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* giúp chúng ta có cái nhìn đa

chiều, mới mẻ về tác giả và tác phẩm, qua đó khẳng định những đóng góp và những hạn chế của nhà văn Ngô Kính Tử khi viết *Nho lâm ngoại sử*.

2. Mục đích nghiên cứu

2.1. Tìm hiểu nghệ thuật châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* để khẳng định loại hình châm biếm của tác phẩm, một cuốn tiểu thuyết châm biếm xã hội có tính chiến đấu bền bỉ và sức sống lâu dài trong lòng người đọc.

2.2. Tìm hiểu thế giới nhân vật trong tác phẩm qua việc phân loại đối tượng, phân tích các mẫu hình châm biếm để thấy được thái độ, mức độ châm biếm của tác giả thể hiện qua cách miêu tả, khắc họa từng nét chân dung nhân vật, từng tầng lớp, giai cấp khác nhau trong tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử*.

2.3. Nghiên cứu phương thức châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* từ việc phát hiện và xây dựng những tình huống châm biếm đến ngôn ngữ, giọng điệu châm biếm. Qua đó, khẳng định nghệ thuật châm biếm cao siêu của Ngô Kính Tử ở chỗ ý vị châm biếm lộ ra một cách tự nhiên qua sự phát triển của tình tiết.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

3.1. Đối tượng nghiên cứu

Luận án tập trung tìm hiểu nghệ thuật châm biếm của tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử* dựa trên ba phương diện: Loại hình châm biếm, nghệ thuật châm biếm qua hệ thống nhân vật và phương thức châm biếm.

3.2. Phạm vi nghiên cứu

Trong phạm vi nghiên cứu của đề tài này, chúng tôi tập trung nghiên cứu toàn bộ tác phẩm *Nho lâm ngoại sử* đã được dịch và xuất bản tại Việt Nam: *Chuyện làng nho* Phan Võ - Nhữ Thành dịch, NXB Văn học, Hà Nội, 1989. Ngoài ra, khi chứng minh cho các luận điểm đã nêu chúng tôi sẽ khảo sát thêm một số tác phẩm khác như *Liêu Trai chí dị*,

Hồng Lâu Mộng, truyện ngắn của Lỗ Tấn, *Việc làng*, *Lều chõng*, *Số đỏ*... để làm rõ hơn nghệ thuật châm biếm của nhà văn Ngô Kính Tử.

4. Phương pháp nghiên cứu

- Phương pháp hệ thống hóa
- Phương pháp liên ngành
- Phương pháp loại hình
- Phương pháp phân tích, tổng hợp
- Phương pháp so sánh

Ngoài ra, chúng tôi còn sử dụng các thao tác kỹ thuật khác như thống kê, phân loại các đơn vị kiến thức như: nhân vật, sự kiện, hình ảnh... để đánh giá, rút ra các kết luận có ý nghĩa khoa học.

5. Đóng góp mới của luận án

5.1. Nghiên cứu nghệ thuật châm biếm trong tác phẩm giúp chúng ta nhận thức chân chủ đề của *Nho lâm ngoại sử*. Một tác phẩm châm biếm có sức công phá mãnh liệt làm lung lay, nghiêng đổ cả một hệ thống Nho học vốn đã lỗi thời, lạc hậu.

5.2. *Nho lâm ngoại sử* là tác phẩm khi đọc không dễ gì nhận ra sự thâm thúy, thâm ý của tác giả. Chính vì thế việc thống kê, khảo sát, chia lớp, phân định rõ ràng, rạch ròi từng tuyến nhân vật giúp chúng ta có sự nhìn nhận khách quan và dễ dàng để tiếp cận tác phẩm.

5.3. Nghiên cứu, tìm hiểu phương thức châm biếm mà tác giả sử dụng khi viết *Nho lâm ngoại sử* qua nghệ thuật xây dựng tình huống, cũng như xác định các kiểu giọng điệu của nhà văn thể hiện trong tác phẩm. Điều đó góp phần khẳng định giá trị nghệ thuật tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử*.

5.4. Nghiên cứu nghệ thuật châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* giúp độc giả có cái nhìn so sánh, đối chiếu với các tác giả, tác phẩm của văn học Việt Nam và Trung Quốc trong các giai đoạn phát triển khác nhau của lịch sử văn học.

6. Cấu trúc luận án

Ngoài các phần mở đầu, kết luận, thư mục tài liệu tham khảo, phụ lục, phần nội dung chính của luận án được trình bày trong 4 chương:

Chương 1. Tổng quan về vấn đề nghiên cứu

Chương 2. Loại hình châm biếm của *Nho lâm ngoại sử*

Chương 3. Nghệ thuật châm biếm qua hệ thống nhân vật

Chương 4. Phương thức châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử*

Chương 1
TỔNG QUAN VỀ VẤN ĐỀ NGHIÊN CỨU

1.1. Tình hình nghiên cứu *Nho lâm ngoại sử*

1.1.1. Quan điểm của các học giả Trung Quốc

** Giai đoạn trước thế kỷ XX*

Việc nghiên cứu *Nho lâm ngoại sử* đã bắt đầu manh nha từ thời nhà Thanh, các nhà phê bình tiểu thuyết đã có những bình điểm rất sắc sảo về *Nho lâm ngoại sử*. Tiêu biểu là *Ngọa Nhàn Thảo Đường*, Tề Tỉnh Đường… khi bàn về thủ pháp tự sự trong tiểu thuyết chương hồi nói chung và *Nho lâm ngoại sử* nói riêng, *Ngọa Nhàn Thảo Đường* cho rằng đó là kiểu tự sự khách quan…Truyện kể thẳng sự việc, không thêm, việc phân rõ phải hay trái, cong hay thẳng, đều do hành sự của nhân vật thể hiện ra, để người đọc tự cảm thụ, mà tác giả giấu mặt không hề lộ ra.

** Giai đoạn đầu thế kỷ XX đến cuối những năm 1950*

Đầu thế kỷ XX, việc nghiên cứu nội dung và nghệ thuật *Nho lâm ngoại sử* còn rất hạn chế. Khi nhận định tác phẩm, giới nghiên cứu mới đề cập tới giá trị nội dung tư tưởng của tác phẩm, các tác giả nhận định *Nho lâm ngoại sử* là cuốn tiểu thuyết phê phán, đả kích chế độ phong kiến với hệ thống quan lại và tầng lớp nho sĩ ngu dốt, dởm đời. Những bài viết chuyên sâu về nghệ thuật chưa tương xứng với giá trị của *Nho lâm ngoại sử*.

** Giai đoạn từ những năm 60 đến hết thế kỷ XX*

Từ những năm 60 của thế kỷ XX, tình hình nghiên cứu *Nho lâm ngoại sử* đã có nhiều chuyển biến tích cực bởi những chuyên luận, công

trình, bài báo đã nghiên cứu chuyên sâu về nội dung và nghệ thuật *Nho lâm ngoại sử*. Tính từ những năm 60 đến cuối thế kỷ XX có khoảng 360 bài báo, công trình, chuyên luận, trong khi đó 50 năm đầu thế kỷ XX, con số nghiên cứu chỉ khoảng 15 bài báo, chuyên luận.

** Giai đoạn những năm đầu thế kỷ XXI*

Đầu thế kỷ XXI cho đến nay, việc nghiên cứu *Nho lâm ngoại sử* diễn ra trên nhiều khía cạnh khác nhau: từ nội dung, nghệ thuật đến cuộc đời, con người nhà văn Ngô Kính Tử; những yếu tố tác động, ảnh hưởng đến tài năng nghệ thuật của tác giả trong quá trình sáng tác *Nho lâm ngoại sử*. Chính điều đó góp phần khẳng giá trị nội dung và nghệ thuật cũng như sự ảnh hưởng của tác phẩm trong dòng chảy văn học Trung Hoa.

1.1.2. Quan điểm của các học giả phương Tây

Qua khảo sát ở những tư liệu hiện có chúng tôi nhận thấy phần lớn những công trình nghiên cứu, những quan điểm của các học giả phương Tây đánh giá, nhận định về *Nho lâm ngoại sử* trên nhiều bình diện như: cấu trúc, kết cấu, nội dung tư tưởng, chủ đề của *Nho lâm ngoại sử*. Các học giả phương Tây cho rằng *Nho lâm ngoại sử* là tác phẩm có cấu trúc, kết cấu khác lạ, đặc biệt so với các cuốn tiểu thuyết cổ điển Trung Quốc. Bên cạnh đó, chủ đề, nội dung tư tưởng của *Nho lâm ngoại sử* cũng được đặc biệt chú ý khi rất nhiều những công trình, luận án tiến sĩ tập trung khảo cứu.

1.1.3. Quan điểm của các học giả Việt Nam

** Giai đoạn những năm 80 của thế kỷ XX*

Các nhà nghiên cứu Việt Nam đứng trên nhiều góc độ khác nhau để đưa ra những quan điểm, nhận xét riêng của mình về tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử*. Qua những khảo sát, tìm hiểu, chúng tôi nhận thấy giai đoạn cuối thế kỷ XX, ở Việt Nam không nhiều những công trình tập trung nghiên cứu những thành tựu nổi bật về nội dung và nghệ thuật của *Nho lâm ngoại sử*. Tuy nhiên, những tư tưởng và những nhận định đã manh nha, gợi ý để giai đoạn sau giới nghiên cứu mạnh dạn chuyên sâu vào từng

phần, từng mảng riêng biệt của *Nho lâm ngoại sử*, khẳng định được giá trị lâu bền của tác phẩm.

** Giai đoạn những năm đầu thế kỷ XXI*

Những năm đầu của thế kỷ XXI cho tới nay, một loạt công trình và bài viết của các nhà nghiên cứu đã cho thấy một bước tiến dài khi nghiên cứu *Nho lâm ngoại sử*. Việc vận dụng thi pháp học, tự sự học vào trong nghiên cứu tác phẩm văn học đã đem đến một diện mạo hoàn toàn khác cho văn học. Rất nhiều những công trình, những bài báo, bài nghiên cứu chuyên sâu về nghệ thuật kết cấu, cấu trúc cũng như chủ đề tư tưởng tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử*.

1.2. Nghiên cứu nghệ thuật châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử*

1.2.1. Quan điểm của các học giả Trung Quốc

** Giai đoạn những năm 80 của thế kỷ XX*

Từ những năm 80 của thế kỷ XX, việc nhìn nhận, đánh giá *Nho lâm ngoại sử* đã được chú trọng và bước đầu đạt được những thành tựu nhất định. Các nhà nghiên cứu đã chuyên sâu vào nội dung và nghệ thuật của tác phẩm, trong đó có những chuyên khảo, bài báo, công trình bước đầu tiếp cận, khảo cứu nghệ thuật châm biếm.

** Giai đoạn những năm đầu thế kỷ XXI*

Đầu thế kỷ XXI, có rất nhiều những bài báo, chuyên luận của các nhà nghiên cứu về nghệ thuật châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử*. Qua khảo sát, chúng tôi nhận thấy các nhà nghiên cứu đều đưa ra nhận định *Nho lâm ngoại sử* là cuốn tiểu thuyết châm biếm, giữ một vị trí quan trọng trong dòng chảy văn học Trung Quốc. Bên cạnh đó, một số thủ pháp nghệ thuật cũng được các nhà nghiên cứu thảo luận, khái quát đi sâu vào từng lĩnh vực, khía cạnh của *Nho lâm ngoại sử*.

1.2.2. Quan điểm của các học giả phương Tây

Tình hình nghiên cứu *Nho lâm ngoại sử* ở các nước phương Tây từ những năm 60 của thế kỷ XX đã đạt được những thành tựu nhất định trên phương diện nội dung và nghệ thuật. Những quan điểm, nhận định đều

cho rằng nhà văn sử dụng một nghệ thuật châm biếm kín đáo, trần thuật một cách tự nhiên, khách quan tạo ra sự mỉa mai, châm biếm rõ nét. Tác giả sử dụng một số thủ pháp nghệ thuật tiêu biểu như khoa trương, phóng đại... nhưng không rời xa hiện thực của xã hội phong kiến đương thời. Bên cạnh đó ở Ngô Kính Tử có sự kế thừa nghệ thuật châm biếm trong văn học truyền thống từ thơ ca, kịch, văn xuôi nhưng phải đến *Nho lâm ngoại sử* sự châm biếm mới đạt tới đỉnh cao của nghệ thuật tiểu thuyết.

1.2.3. Quan điểm của các học giả Việt Nam

Khi nhắc đến những bộ tiểu thuyết đỉnh cao của tiểu thuyết cổ điển Trung Quốc, *Nho lâm ngoại sử* hầu như ít được người đọc quan tâm trong nền văn học dịch nước nhà, nhưng để phản ánh hiện thực của đời sống xã hội thì *Nho lâm ngoại sử* xứng đáng là một kiệt tác châm biếm trong dòng tiểu thuyết chương hồi Minh Thanh. Khảo cứu trên những tư liệu hiện có, chúng tôi nhận thấy tình hình nghiên cứu chuyên sâu nghệ thuật châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* ở Việt Nam còn rất hạn chế, một số ít các nhà nghiên cứu như Nguyễn Khắc Phi, Lương Duy Thứ, Lê Thời Tân... đề cập tới vấn đề này.

Chương 2

LOẠI HÌNH CHÂM BIẾM CỦA *NHO LÂM NGOẠI SỬ*

2.1. Khái niệm châm biếm

Từ những quan điểm khác nhau về châm biếm, đồng thời qua thực tế những tác phẩm châm biếm, theo chúng tôi: ***Châm biếm thuộc phạm trù thẩm mĩ cái hài, là một trong những cung bậc cao nhất của tiếng cười, sắc thái giọng điệu ẩn đằng sau hình tượng phúng dụ qua lời lẽ kín đáo, ngầm mỉa mà sắc sảo, cay độc, lôi tuột ra ngoài ánh sáng bản chất xấu xa của đối tượng được đề cập đến.***

Trong mĩ học, tùy thuộc vào mỗi loại đối tượng mà cái hài được biểu hiện với những tính chất và mức độ khác nhau, tạo ra tiếng cười với những cung bậc và sắc thái không giống nhau: từ hài hước, dí dỏm đến mỉa mai, châm biếm, đả kích.

Ở mức độ ***hài hước*** (còn gọi là u mua, trào lộng, khôi hài) trong tiếng Anh là *humor*, nghĩa gốc là chất lỏng, chất nước, dịch lỏng trong cơ thể người, tư chất người, khí sắc tinh thần con người. Theo nghĩa phái sinh hiện đại là thiên hướng thích đùa cợt, hóm hỉnh, chế nhạo vô hại. ***Hài hước*** là một phạm trù thẩm mỹ, một dạng của cái hài, là cung bậc thấp nhất của tiếng cười. Có thể thấy rằng đặc điểm của tiếng cười nhằm mua vui, giải trí cho mọi người. Cái cười xuất phát từ mâu thuẫn bề ngoài và mang tính chất vô tư, thoải mái, nhằm xây dựng cho đối tượng, loại bỏ những điểm yếu để đối tượng ngày một hoàn thiện hơn.

Mỉa mai (*irony*) vốn bắt nguồn từ tiếng Hy Lạp cổ *eironia*, xét theo nghĩa gốc là tên thật của một thằng hề luôn giả vờ nói những lời ngốc nghếch trước những nhà thông thái nhưng đó chính là chân lý, còn những lời có vẻ thông thái kia lại rất ngu xuẩn. Bởi vậy, hiểu theo nghĩa phái sinh hiện đại có nghĩa là giả vờ, là thái độ của người tỏ vẻ ngu ngốc, dại khờ so với bản chất thật của họ.

Trong lĩnh vực ngôn ngữ và ngôn ngữ nghệ thuật, mỉa mai còn được gọi là phản ngữ, nói ngược, là những hình thức ngôn ngữ gắn liền với tư tưởng coi trọng nguyên tắc trò chơi cũng như coi trọng phương diện tiếng cười của đời sống. Lối nói ngược có tác dụng nén sức mạnh phản đối để nó bùng lên mạnh mẽ trong ý thức người tiếp nhận, đồng thời lại tạo cho một bề ngoài mới lạ, kích thích được khả năng nhận thức tích cực.

Châm biếm không giống các dạng thức khác của cái hài như hài hước, mỉa mai ở đặc điểm cơ bản là "màu sắc tiêu cực được tô đậm của khách thể thẩm mĩ". Thông qua các biện pháp cường điệu, phóng đại, ngoa dụ, nghịch dị... hình tượng châm biếm bóp méo có chủ đích đối tượng phản ánh, từ đó "*kích thích và làm sống dậy cái trí nhớ về những giá trị cao* (*chân, thiện, mỹ*)". Khi bàn về đối tượng của châm biếm, từ Aristotle đến Tsernushevski đều thống nhất quan điểm cái xấu là cái có khả năng gây cười và "cái xấu là nguồn gốc, bản chất của hài kịch". Cái xấu trong xã hội có tính chất phổ biến, ảnh hưởng sâu rộng tới mọi mặt

của đời sống nhân dân được hình thành và phát triển khi xã hội chịu ảnh hưởng của những khuyết điểm về đạo đức của tầng lớp thống trị lên nó.

Theo chúng tôi, với một nội hàm khái niệm châm biếm như trên, với tư cách là cung bậc cao nhất của tiếng cười, tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử* đã nêu bật ra những vấn đề nhức nhối của thời đại, mũi nhọn trực tiếp hướng vào hệ thống Nho học và chế độ khoa cử Trung Hoa vốn đã lỗi thời, lạc hậu. Xét ở mức độ sắc thái tiếng cười, *Nho lâm ngọai sử* có sự hòa quyện, đan xen của nhiều cung bậc tiếng cười, tuy vậy châm biếm là sắc thái tập trung biểu hiện rõ nét nhất. Đó cũng là tiền đề lý luận, là cơ sở để chúng tôi đi vào khám phá nghệ thuật châm biếm của tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử*.

2.2. Những tiền đề hình thành tư tưởng châm biếm của Ngô Kính Tử

2.2.1. Ảnh hưởng của truyền thống văn hóa - văn học dân tộc

Ngô Kính Tử vốn thông minh, lại học rộng, hiểu sâu, am tường các kinh điển của Nho gia như *Tứ Thư*, *Ngũ Kinh*, lại chịu ảnh hưởng sâu sắc của tư tưởng Nho giáo, khi còn trẻ ông không ngừng cố gắng cho lý tưởng tu thân tề gia trị quốc bình thiên hạ. Thừa hưởng những tinh hoa của dân tộc, dòng họ, Ngô Kính Tử thử sức, dấn thân vào chốn quan trường đầy hiểm trở nhằm viết tiếp trang sử vẻ vang truyền thống của cha ông. Nhưng hiện thực xã hội diễn ra không như nhà văn suy nghĩ, và nó đã ảnh hưởng sâu sắc đến tư tưởng sau này của nhà văn Ngô Kính Tử trong quá trình đi tìm sự thật cuộc sống.

Bên cạnh đó, nền văn học Trung Quốc vô cùng phong phú và đa dạng, phát triển liên tục bền bỉ suốt 3000 năm lịch sử, "chỉ cần ít nhất hai cây bút là hình thành một tư trào, lưu phái". Trải qua các triều đại khác nhau, dù lịch sử có nhiều thăng trầm, biến động nhưng nền văn học Trung Quốc vẫn luôn song hành thịnh suy cùng các thể chế chính trị, bởi "chính trị ảnh hưởng mật thiết đến văn học". Thể chế chính trị cùng với những yếu tố khác của thời đại đã góp phần vào sự hình thành và phát triển của các thể loại văn học như: Phú ở đời Hán, thơ ở đời Đường, Từ ở đời Tống, Kịch ở đời Nguyên…

2.2.2. Ngô Kính Tử trong mối quan hệ với gia đình và hoàn cảnh xã hội

Tư tưởng của Ngô Kính Tử có sự chuyển biến lớn, cuộc sống từ giàu sang trở nên nghèo hèn, tư tưởng từ chỗ thương tiếc cho ông cố Ngô Quốc Đối đến già mới đỗ tiến sĩ, chuyển sang cách nhìn trái ngược đối với công danh phú quý. Qua cuộc đời của Ngô Kính Tử ta thấy xã hội phong kiến mà ông đang sống đã đảo lộn, thay đổi. Con người từ chỗ phú quý có thể thành bần hàn, dân đen cũng có thể trở thành quan trạng; cách nhìn nhận con người của Ngô Kính Tử đối với chế độ cũng khác đi, ông ngày càng mất niềm tin vào chế độ mình đang sống và xa hơn nữa là chống đối lại những lễ giáo của xã hội đó. *Nho lâm ngoại sử* miêu tả sự thối nát và mục ruỗng của chế độ khoa cử nói riêng và hiện thực xã hội Trung Hoa nói chung, một chế độ tham lam, vơ vét của nhân dân để làm giàu cho nền quân chủ chuyên chế. Ông viết *Nho lâm ngoại sử* suốt một thời gian dài với niềm phẫn uất không nguôi, phẫn uất cái chế độ phong kiến suy tàn đã đẻ ra những kỳ hình quái trạng, những chân dung biếm họa tồn tại ngay giữa cuộc đời. Sự phát phẫn trong con người Ngô Kính Tử bộc lộ qua lớp vỏ ngôn từ một cách kín đáo, tế nhị nhưng bút lực lại có sức công phá mãnh liệt, nhắm thẳng vào cái xã hội phong kiến hủ lậu, suy đồi.

2.3. Đặc trưng châm biếm của *Nho lâm ngoại sử*

Là người rất nhạy cảm với thời cuộc, nhìn ra cái lố bịch trong thực tại, Ngô Kính Tử đã bày tỏ thái độ của mình trước sự rối ren, phi lý, bất công của cuộc sống. Ông khai thác đến tận cùng phương diện gây cười của chúng để đưa vào các tuyến vận động của nhân vật trong tác phẩm. Theo chúng tôi, "***mỉa ngầm"*** (*hidden irony)* là một trong những nhân tố tạo nên sắc thái châm biếm của *Nho lâm ngoại sử*. Sức phê phán, châm biếm của chúng vừa có tính phủ định, vừa công phá mạnh mẽ vào cái xấu xa, lỗi thời, lạc hậu. Tác giả dám nhìn thẳng vào những bất cập đời sống đang trật khớp, vênh lệch để tự cười và chọc cười thiên hạ, đó là một sự dũng cảm, một hướng đi gập ghềnh nhưng hữu dụng, cấp thiết; và chính phương diện

này đã bộc lộ rõ sở trường, phong cách châm biếm độc đáo của nhà văn Ngô Kính Tử.

2.3.1. Mỉa ngầm hệ thống Nho học và chế độ khoa cử

Nho giáo rất xem trọng hiền tài, chính vì thế các triều đại quân chủ tôn sùng Nho giáo chủ trương tuyển dụng nhân tài cho đất nước qua các kỳ Khoa bảng (科榜). Không thể phủ nhận hết những ưu điểm của Nho giáo, tuy nhiên quá trình vận hành ở từng điều kiện lịch sử cụ thể, lại đặt trong mối quan hệ khăng khít với giai cấp cầm quyền, Nho giáo dần đánh mất vị thế và căn bản bộc lộ những khuyết điểm, hạn chế làm tiêu biến những giá trị tích cực vốn có. Trung Quốc thời Minh Thanh, dưới uy quyền của nền quân chủ chuyên chế, việc hấp thụ và cải biến Nho giáo để phù hợp với ý đồ, chính sách cai trị đã biến nền học thuật Trung Hoa trở nên hình thức, giáo điều, sáo rỗng. Giai tầng trí thức, nho sĩ những người tiếp xúc trực tiếp với nền học thuật ấy cũng dần nhạt nhòa dưới uy quyền chuyên chế. Điều dễ nhận thấy là tầng lớp trí thức nho sĩ đương nhiên trở thành nạn nhân trực tiếp của chính quyền phong kiến.

2.3.2. Mỉa ngầm cách trị quốc của tầng lớp thống trị

Không phải ngẫu nhiên mà tác giả của *Nho lâm ngoại sử* lại lấy bối cảnh thời Minh để phản ánh tình hình chính trị - xã hội đời Thanh, một vương triều ngoại tộc, làm màu chính trị trên nền đất Hán. Với tư tưởng độc tài, mang tính thủ cựu thì những chính sách ban hành đều nhằm mục đích triệt tiêu, xóa bỏ tất cả những yếu tố tích cực của Nho giáo; người đứng đầu chế độ thực thi chính sách ngu dân, bóp nghẹt và nô dịch văn hóa bằng những hình pháp khắc nghiệt và bộ máy "công vụ viên" thạo nghề. Chính vì vậy, *Nho lâm ngoại sử* không đơn giản là cuốn tiểu thuyết phê phán chế độ khoa cử, tầng lớp trí thức nho sĩ và hệ thống quan lại đương thời. Nói cách khác, một trong những vấn đề cốt lõi của tác phẩm là thông qua việc nhà văn miêu tả đời sống sinh hoạt, tác phong, lề lối của các nho nhân và hệ thống quan lại nhằm mục đích giễu cợt, mỉa ngầm cách trị quốc của "thế quyền" Mãn Thanh.

Sắc thái ***mỉa ngầm*** của *Nho lâm ngoại sử* là chìa khóa để chúng tôi đi sâu vào từng lớp đối tượng, phân tích, đánh giá có chiều sâu các mẫu hình châm biếm; đồng thời làm cơ sở xác lập phương thức châm biếm của nhà văn Ngô Kính Tử thể hiện trong tác phẩm. Những điều này sẽ được chúng tôi triển khai trong các chương tiếp theo của luận án.

2.4. Nguyên nhân và ý nghĩa của sự trỗi dậy tiếng cười châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử*

Do yêu cầu phản ánh lịch sử, hiện thực xã hội phong kiến đương thời, nhà văn Ngô Kính Tử không né tránh mà tiếp cận đời sống ở phương diện đời thường, gắn với số phận cá nhân của tầng lớp trí thức nho sĩ và hệ thống quan lại, điều mà trong các tiểu thuyết trước đó ít đề cập tới.

Có sự chuyển dịch điểm nhìn của nhà văn từ khuynh hướng sử thi mang đậm tính cộng đồng thống nhất sang điểm nhìn cá nhân với những trải nghiệm riêng, những cá tính sáng tạo riêng khiến cho mọi đánh giá, mọi phát hiện, nhận xét của nhà văn trước cuộc đời, con người có sự chênh lệch không tương xứng, thậm chí là trái chiều, xung đột.

Sự hình thành và phát triển của loại hình châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* và tiểu thuyết sau này là một tất yếu, nhằm đáp ứng thị hiếu của độc giả đương thời. Bởi lẽ cười là nhu cầu không thể thiếu của con người. Tiếng cười không chỉ thỏa mãn tâm hồn lạc quan, yêu đời, yêu cái đẹp của họ mà còn đem lại hiệu quả thẩm mỹ, những giá trị nhân văn, nhân sinh sâu sắc. Loại hình châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* thể hiện tầm quan trọng và ý nghĩa sâu sắc.

Đầu tiên, sự hình thành loại hình châm biếm *Nho lâm ngoại sử* góp phần thay đổi đề tài, chủ đề của tiểu thuyết cổ điển chương hồi Minh Thanh đáp ứng yêu cầu miêu tả, tái hiện hiện thực, lịch sử xã hội phong kiến đương thời.

Thứ đến, loại hình châm biếm của *Nho lâm ngoại sử* khiến cho cách nhìn, cách đánh giá minh định những giá trị của hiện thực đời sống, của con người mang tính dân chủ, khách quan và chân thực hơn. Nhà văn Ngô Kính Tử không phải là người truyền chân lý cho cộng đồng, dân tộc

mà chỉ đưa ra những kiến giải hiện thực bằng chính kinh nghiệm cá nhân trước hiện thực của xã hội đương thời.

Tiếp nữa sự xuất hiện loại hình tự sự châm biếm của *Nho lâm ngoại sử* giúp khả năng khái quát bức tranh đời sống của văn học sâu sắc và chân thực hơn. Không còn là hiện thực một chiều, hiện thực thuần nhất của khuynh hướng sử thi với đề tài lịch sử, chiến tranh, ngợi ca những bậc minh quân, những vị anh hùng trong các tiểu thuyết của giai đoạn trước mà là một hiện thực đầy gai góc, phức tạp còn nhiều bí ẩn, nhất là hiện thực của đời sống con người tầng lớp trí thức nho sĩ và hệ thống quan lại phong kiến với đầy rẫy những mâu thuẫn, bất cập. Ngô Kính Tử đã tìm ra mảnh đất đầy màu mỡ, phì nhiêu để khai phá, canh tác.

Chương 3
NGHỆ THUẬT CHÂM BIẾM QUA HỆ THỐNG NHÂN VẬT

3.1. Tầng lớp trí thức nho sĩ

3.1.1. Tầng lớp trí thức nho sĩ đỗ đạt

Nho lâm ngoại sử là câu chuyện lớn về cả một "rừng nho" trong buổi xế chiều, khi mà chế độ phong kiến mở rộng cánh cửa khoa cử, dành nhiều ưu đãi cho phép giới trí thức nho sĩ đua nhau thi thố làm quan bằng đủ mọi cách. Tuy nhiên theo cách nhìn nhận của tác giả, con đường thi cử và đỗ đạt làm quan của giới trí thức nho sĩ làng nho hoàn toàn phụ thuộc vào yếu tố may mắn và tiền bạc. Bên cạnh đó, triều đình phong kiến cũng tạo mọi điều kiện, treo miếng mồi quan lộ béo bở làm phần thưởng xứng đáng cho những sĩ nhân nặng lòng với Nho nghiệp Khổng - Mạnh.

Tư tưởng công danh phú quý đã chi phối và đầu độc tận sâu nơi tâm hồn mỗi nho nhân, chỉ bằng vài nét phác thảo Ngô Kính Tử đã miêu tả toàn bộ tính cách, con người nhân vật và tiến đến phủ nhận toàn bộ những thành quả mà các nho nhân đã đạt được trong quá trình đi tìm con đường quan lộ. Tiêu biểu cho lớp nhân vật này là Chu Tiến, Phạm Tiến, Khuông Siêu Nhân, Tuân Mai, Lỗ Biên Tu, Lâu Bổng, Lâu Toản, Đỗ Thận Khanh, Cao Hàn Lâm, Mã Thuần Thượng… Có thể thấy từ già đến trẻ, đủ mọi thành phần trong xã hội, cái bả công danh đã làm điên đảo cuộc sống, cuộc đời nhân vật, làm thay đổi nhân tính, nhân tình biến họ

thành những bức chân dung kỳ hình quái trạng không thể nào thoát khỏi vết bùn nhơ của khoa nghiệp đương thời.

Bức tranh toàn cảnh những nho sĩ trí thức đỗ đạt tham gia chính trường có tên trong bộ máy quan lại đã tạo nên làn sóng có sức cộng hưởng to lớn, lan rộng tới từng ngõ ngách tâm hồn mỗi cá nhân trong xã hội. Tư tưởng phú quý công danh cùng với chế độ khoa cử thối nát, cách thi cử tuyển chọn người tài bằng văn bát cổ đã khiến cho bức tranh nho lâm thêm phần ảm đạm, u tối. Cái mà các nho nhân tìm thấy sau quá trình lột xác là sự biến đổi nhân tính, biến đổi phẩm chất và giá trị con người, họ đã trở thành những công cụ, tay sai đắc lực, những con rối cho chính quyền phong kiến đương thời giật dây, thao túng.

3.1.2. Tầng lớp trí thức nho sĩ thi trượt, lỗi thời

Thế giới nho lâm bao gồm rất nhiều loại người khác nhau, ở đó là một sự ô hợp của những người cùng tư tưởng phú quý, công danh, những kẻ không bao giờ vượt thoát khỏi vòng quay của danh vọng, địa vị. Phần lớn trong thế giới nho lâm là "nhung nhúc" những kẻ đáng ghét, bất tài vô dụng nhưng lại có dụng tâm đen tối, hèn mạt, chất chứa tất cả tất cả cái xấu, cái ác, cái giả dối, ti tiện, đớn hèn.

Mũi nhọn châm biếm, đả kích của Ngô Kính Tử đi sâu vào từng nhân vật, lôi tuột bản chất lố lăng, kệch cỡm của những kẻ giả danh trí thức, giả danh quân tử. Vốn là những kẻ bất tài, khuyết thiếu về tài năng, đức độ nhưng trước bả công danh phú quý, họ không thể kiềm chế lòng tham để từ đó hình thành nên những âm mưu, thủ đoạn biến mình thành những cao nhân mai danh ẩn tích, luyện võ ôn văn chờ thời cơ để được chú ý, đề bạt. Tiêu biểu cho hạng người này là Dương Chấp Trung, Quyền Vật Dụng, Trương Thiết Tý, Triệu Tuyết Trai, Cảnh Lan Giang, Ngưu Ngọc Phố, Chi Kiếm Phong…

Tình trạng mê muội khổ sở như vậy của sĩ tử một mặt do bản thân họ bị đầu độc bởi tư tưởng công danh phú quý, nhưng mặt khác lại do chế độ khoa cử thối nát gây ra. Quan chấm thi rặt một lũ thối nát và vô trách nhiệm; thi cử lại dùng văn bát cổ, một thứ văn chương sáo rỗng, chỉ đòi hỏi thí sinh học thuộc lòng như con vẹt, không cần suy nghĩ, sáng tạo.

Chế độ khoa cử đã thâm nhập vào tận tâm linh của những phần tử trí thức, khiến tinh thần của họ cứ luôn vẩn vơ ám ảnh mãi cái giấc mộng công danh.

3.2. Tầng lớp thống trị

3.2.1. Tầng lớp vua chúa

Trong *Nho lâm ngoại sử*, thái độ của nhà văn với vua chúa là thái độ phủ nhận, ngầm mỉa về cách trị quốc, bởi những người đứng đầu chế độ đó xây dựng một thể chế độc tài với nhiều chính sách và âm mưu thâm độc nhằm mục đích tiêu biến những giá trị tốt đẹp của truyền thống văn hóa Trung Hoa. Xuất phát từ tư tưởng dân chủ, tiến bộ, với thái độ khinh miệt công danh phú quý, bằng ngòi bút châm biếm sắc sảo, Ngô Kính Tử thông qua việc phê phán nền chính trị đen tối thối nát đời Minh để gián tiếp ngầm mỉa tầng lớp vua chúa Mãn Thanh, tầng lớp đó gây bao đau khổ cho cuộc đời giai cấp bị trị.

3.2.2. Hệ thống quan lại

Trong *Nho lâm ngoại sử*, một loạt các viên quan được Ngô Kính Tử miêu tả và phê phán kịch liệt. Nhà văn Ngô Kính Tử đã không ngần ngại phê phán, vạch trần những âm mưu, thủ đoạn đê hèn của tầng lớp quan lại trong hệ thống triều đình phong kiến Mãn Thanh. Tác giả miêu tả và khẳng định con đường làm quan chưa bao giờ lại dễ dàng và rộng mở đến thế, chỉ cần có tiền, có người đỡ đầu thì tất hẳn sẽ có chân trong chính trường hủ bại, sát cánh cùng tầng lớp quan lại tàn khốc.

Tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử* miêu tả sự thối nát của hệ thống quan lại từ trung ương đến địa phương, dù ở vị trí nào, nắm giữ chức vụ gì, quyền hành lớn đến đâu cũng đều chịu sự lên án mạnh mẽ của tác giả. ở những đối tượng này nhà văn trực tiếp bày tỏ thái độ căm phẫn và khinh bỉ, tiếng cười châm biếm mang sắc điệu của sự phê phán, mỉa mai, đả kích. Cái mà nhà văn hướng tới là phủ nhận toàn bộ giá trị của thượng tầng kiến trúc, mục đích thiết lập có trật tự, hệ thống nền quân chủ trong một thiết chế chính trị mới. Qua đó thể hiện tư tưởng dân chủ tiến bộ của nhà văn trước hiện thực xã hội phong kiến đương thời.

Chương 4
PHƯƠNG THỨC CHÂM BIẾM TRONG *NHO LÂM NGOẠI SỬ*

4.1. Tình huống châm biếm

4.1.1. Tình huống đảo chiều, quay ngược

Có thể nói tình huống này phản ánh chính xác những nghịch lý của bản thân đời sống, con người biến đổi hoàn toàn về tâm lý, thái độ, hành động do một mục đích thô bỉ, đen tối bên trong nào đó. Những thay đổi đó tạo nên những tình huống đột ngột, quay ngược khiến cho người đọc và người trong cuộc cảm thấy bất ngờ, lạ lẫm không thể lường trước được từ đó mà phát lộ những mâu thuẫn châm biếm.

Trong *Nho lâm ngoại sử*, những thay đổi bất ngờ trong cuộc đời của các trí thức nho sĩ khi đỗ đạt làm quan đã quay ngược và đảo lộn mọi giá trị của hiện thực. Từ một cuộc sống nghèo khổ, suốt đời bần hàn, túng quẫn đã trở thành những người thành đạt trong xã hội, đi đến đâu cũng được mọi người kính nể, thậm chí còn được đúc tượng để thờ.

Tình huống đảo chiều, quay ngược trong *Nho lâm ngoại sử* là loại tình huống mà nhân vật vi phạm những chuẩn mực của đời sống xã hội, rất khó tin có thể tồn tại trong thực tế, ấy vậy mà nó cứ xảy ra, cứ lôi cuốn người đọc. Bởi vì, xét đến cùng, cái ngược đời phi lý lại là cái hữu lý, cái thực tế của xã hội kim tiền. Sự can thiệp của đồng tiền đã làm thay đổi toàn bộ giá trị của công lý, biến luật pháp, công đường thành phương tiện, công cụ để đổi trắng thay đen một cách dễ dàng, trắng trợn.

Trong *Nho lâm ngoại sử*, nhân vật tạo tình huống đảo chiều, quay ngược còn là những nhân vật tích cực khéo léo sắp đặt, bài trí để đối tượng hướng đến rơi vào bẫy, tiếng cười châm biếm bật lên vừa mang tính chất hài hước, vui vẻ nhưng cũng đầy thâm thúy, sâu xa, đánh vào sự tham lam của nhân vật.

Tóm lại, việc xây dựng tình huống đảo chiều, quay ngược nhà văn nhằm mục đích bộc lộ đầy đủ tính cách của con người trong xã hội mà phần lớn là những tính cách bại hoại, suy đồi đủ kiểu, đủ cỡ và đủ hạng. Nhân cách sống bị tụt dốc, cái phần con trội hơn cái phần người trong mỗi

cá thể. Có thể nói Ngô Kính Tử đã thành công khi vẽ được "bức tranh nhân cách" vừa tổng thể lại vừa chi tiết, chân thực và có độ tin cậy cao.

4.1.2. Tình huống cãi lộn, kiện tụng

Trong một xã hội mà con người sống với nhau chỉ bằng sự giả dối, lừa gạt thì sản phẩm của con người tạo ra là rất nhiều cuộc cãi lộn, mâu thuẫn từ nhỏ bé đến đỉnh điểm. Ngô Kính Tử xây dựng và miêu tả rất hay các sự việc xảy ra như thế. Tác giả đứng ngoài quan sát, tường thuật và đánh giá một cách khách quan diễn biến những sự việc đó làm nổi bật lên mâu thuẫn châm biếm trong những hoàn cảnh nhất định. Những cuộc cãi lộn, kiện tụng không quá dài, quá lâu nhưng nó đủ sức lột tả bản chất châm biếm của các nhân vật thể hiện trong đó.

Nhà văn Ngô Kính Tử khi xây dựng kiểu tình huống này đã dựa trên những nét tính cách điển hình tiêu biểu của nhân vật, tác giả lựa chọn người có khả năng tạo ra các cuộc xung đột, cãi lộn với các nhân vật xung quanh. Nhân vật điển hình đó như một trục xoay trung tâm, trong những hoàn cảnh điển hình thu hút các đối tượng cùng tham gia vào các tình huống cãi lộn, kiện tụng khác nhau. Suy cho cùng sự biến đổi theo chiều hướng tiêu cực của xã hội đã làm cho mâu thuẫn ngày càng gay gắt, con người sống với nhau chỉ bằng sự giả dối, lừa gạt, mưu hại lẫn nhau. Thông qua các cuộc cãi lộn, kiện tụng trong tác phẩm, nhà văn Ngô Kính Tử đã rất thành công trong việc khắc họa những điển hình nhân vật châm biếm. Tác giả đi vào chiều sâu nội tại của đời sống để khám phá bản chất con người, lôi tuột ra ánh sáng một cách không thương tiếc những mâu thuẫn thiết nghĩ chỉ mang tính vụn vặt, tầm thường.

4.1.3. Tình huống mưu mô, sắp đặt

Mưu mô là biểu hiện của sự sắp đặt có hệ thống những suy nghĩ đi ngược lại với diễn biến thông thường của sự việc khiến nảy sinh nhiều yếu tố bất ngờ mà đối tượng tiếp nhận tình huống không thể lường trước được, từ đó mà nảy sinh khuynh hướng châm biếm với nhiều cung bậc, sắc điệu khác nhau.

Trong *Nho lâm ngoại sử*, kiểu tình huống này diễn ra khá thường xuyên khi nhân vật nho lâm đầy rẫy những hạng người chịu tác động của

những yếu tố tiêu cực trong xã hội, nó chi phối và ảnh hưởng trực tiếp đến tâm lý, ý thức khiến cho những mưu mô, thủ đoạn dần được hình thành, nhân vật chỉ chờ thời cơ thích hợp để thực hiện âm mưu đó. Chính điều này đã góp phần trực tiếp bộc lộ bản chất, tính cách của nhân vật, ý vị châm biếm cũng từ đó nảy sinh, tiếng cười phát ra mang nhiều sắc điệu hướng tới sự phê phán, đả kích.

Trong *Nho lâm ngoại sử*, những tình huống mưu mô, sắp đặt được tác giả tái hiện khá đa dạng ở nhiều tuyến nhân vật khác nhau. Có thể là những nho sĩ trí thức hoặc những kẻ thuộc giai tầng thống trị như quan lại, cường hào, trọc phú và cũng không thể không đề cập tới những tên sai nhân, quản gia chuyên lợi dụng sự sơ hở của người khác để tạo dựng tình huống, thiết lập âm mưu cướp đoạt, tống tiền. Nhà văn Ngô Kính Tử đặt nhân vật trong những tình huống đó để châm biếm, mỉa mai, đả kích sự sa đọa, xuống dốc của con người trong guồng quay điên đảo của xã hội.

Kiểu tình huống mưu mô, sắp đặt đã phản ánh đúng bản chất con người trong tổng thể bức tranh nhiều sắc màu của rừng nho tha hóa, những biểu hiện tiêu cực trong xã hội đương thời, những khuyết thiếu trầm trọng trong nền tảng cơ bản của giá trị đạo đức phong kiến đã tạo cơ hội cho những phần tử trí thức biến chất, những kẻ lưu manh, côn đồ trở thành thế lực của thế giới ngầm thao túng, chi phối nhiều mặt của hoạt động xã hội.

4.2. Giọng điệu châm biếm

4.2.1. Giọng điệu châm biếm hài hước

Là cây bút nhạy cảm, sắc bén, nhanh chóng phát hiện ra sự phức tạp và bất ổn của đời sống thực tại, nơi mà chế độ khoa cử cùng với giới trí thức nho sĩ làm biến dạng và băng hoại mọi giá trị đạo đức, văn hóa. Giọng văn hài hước của Ngô Kính Tử đã phanh phui hàng loạt những bất cập đang tồn tại trong cuộc sống để tạo ra tiếng cười mang sắc điệu vui vẻ, nhẹ nhàng. Cái nhìn hiện thực đa chiều của nhà văn đã khơi ra những vấn đề gai góc, bức xúc của đời sống vốn rất phong phú, phức tạp.

Đầu tiên, giọng điệu châm biếm hài hước của nhà văn Ngô Kính Tử hướng vào những mục ruỗng, tha hóa của giới trí thức, những bậc quan lại, những con người được nhìn nhận là đức cao, vọng trọng nhưng bên trong

lại giả dối, sâu mọt, tầm thường. Tiếng cười thoát ra mang sắc điệu nhẹ nhàng, vui vẻ nhưng chan chứa dòng nước mắt. Giọng điệu châm biếm hài hước còn được nhà văn Ngô Kính Tử hướng đến cái kệch cỡm, lố lăng, cả tin, thơ ngây trong hành động của nhân vật. Giới trí thức nho sĩ suy đồi, hủ bại được lập trình như những con rô bốt, chỉ biết thực hiện một nhiệm vụ duy nhất là học văn bát cổ để đi thi và có điều kiện làm quan.

Trong *Nho lâm ngoại sử*, để làm nổi bật lên sự giả dối, kệch cỡm của các nhà nho, Ngô Kính Tử đã dựng nên mâu thuẫn giữa ý nghĩ và việc làm, giữa bản chất và hiện tượng, qua đó tạo nên tính hài kịch trong tác phẩm, tiếng cười thoát ra mang ý nghĩa sâu sắc. Kiểu giọng điệu hài hước mà nhà văn Ngô Kính Tử hướng tới nhân vật nhằm mục đích khơi ra những hạn chế, những khuyết điểm trong đời sống xã hội. Nhân vật trong thế giới nho lâm không thể nào vượt qua những cám dỗ của tư tưởng công danh phú quý, chính vì thế mà luôn bộc lộ những điểm yếu để từ đó nhà văn phát hiện, lôi tuột ra ngoài ánh sáng. Giọng điệu châm biếm hài hước là một trong những kiểu giọng điệu được nhà văn Ngô Kính Tử sử dụng có hiệu quả trong tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử*. Nhờ giọng điệu này giúp chúng ta bước đầu nhìn nhận một cách khái quát về thế giới sâu thẳm lắm điều của "rừng nho" tha hóa. Sau tiếng cười hài hước, vui vẻ là sự thất vọng, chán chường của tác giả trước những bất ổn trong đời sống xã hội đương thời.

4.2.2. Giọng điệu châm biếm triết lý

Xét từ cấp độ cấu trúc câu, đây là kiểu giọng điệu mang tính chiêm nghiệm, triết lý ẩn chứa sự châm biếm khi nhà văn đề cập tới những vấn đề, sự việc, hiện tượng nào đó của đời sống con người. Nhà văn không chỉ nhìn thấy hiện thực ở bề mặt cuộc đời mà còn tìm hiện thực ẩn chìm bên trong con người, soi ngắm số phận cá nhân để khái quát, châm biếm những vấn đề nhân thế. Giọng điệu châm biếm triết lí được đan dệt từ lời nhân vật, phối hợp những tâm tư, trải nghiệm ở nhà văn nhằm diễn tả sự phức tạp, nhiêu khê của cuộc sống mà con người không thể lường hết.

Trong *Nho lâm ngoại sử*, giọng văn ẩn tiềm sự châm biếm, phê phán về chính sách cai trị và chế độ khoa cử của triều đình, nhà văn đã khẳng định

những vấn đề trọng đại của cả một giai tầng trí thức qua những bất cập trong cách thi cử tuyển chọn người tài bằng văn bát cổ. Tuy vậy, để duy trì và giữ vững địa vị không phải là điều đơn giản, nhất là khi phần lớn hệ thống quan lại bị chi phối bởi những mối quan hệ về tình cảm và giá trị vật chất to lớn. Đối với những vị quan có tư tưởng thanh liêm, đức độ thể hiện tấm lòng yêu nước thương dân thì không dễ gì cho họ tồn tại và phát triển trong guồng quay điên đảo ấy. Giọng điệu châm biếm triết lý của nhân vật đầy xót xa cay đắng cho cuộc đời làm quan của mình. Cái nghề làm quan quả thật nhọc nhằn, vất vả không như người ta thường nghĩ bởi nếu suốt đời thanh liêm, trong sạch thì chắc chắn sẽ nhận được hệ quả không tốt.

Tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử* đề cập tới khát vọng, hoài bão về lý tưởng công danh của tầng lớp trí thức nho sĩ, điều đó đã đặt các nhân vật vào những trăn trở, suy tư để lý giải những vấn đề cốt lõi mang tính trọng đại của giai tầng mình. Tuy vậy những chiêm nghiệm, triết lý của nhân vật trước hiện thực thi cử của chế độ phong kiến lại ẩn chứa sự châm biếm, mỉa mai chính bản thân nhân vật, bởi đó là những chiêm nghiệm tiêu cực càng làm trầm trọng thêm căn bệnh đam mê công danh, cử nghiệp của phần lớn giới trí thức nho sĩ.

Là người ra sức đề cao và ủng hộ trật tự, nền nếp phong kiến nên Ngô Kính Tử quyết liệt châm biếm, đả kích những thói hư, tật xấu; những suy nghĩ đi ngược lại giá trị truyền thống, đạo đức luân lý của nhân vật. Giọng điệu châm biếm sâu sắc cùng với thái độ phê phán, mỉa mai mang tính phủ định, triệt tiêu những suy luận trái chiều của nhân vật về đạo đức phong kiến. Bên cạnh những nhận định, chiêm nghiệm về hiện thực và tương lai của tầng lớp trí thức nho sĩ, Ngô Kính Tử có cái nhìn vô cùng tiến bộ, mới mẻ về hạnh phúc gia đình, điều mà không phải ai cũng nhận định được trong một xã hội phong kiến trọng nam khinh nữ. Giọng điệu và suy nghĩ của nhân vật đã chạm tới những nguyên tắc, giá trị của đạo đức phong kiến, điều mà không ai dám đề cập và thay đổi.

Giọng châm biếm triết lí trong tiểu thuyết *Nho lâm lâm ngoại sử,* nhà văn không diễn đạt một cách ồn ào mà đắng đót qua từng số phận, từng tình huống nhân vật để từ đó bật lên cái chiêm nghiệm sâu cay

những vấn đề trọng đại của xã hội. Ngô Kính Tử lựa chọn giọng điệu châm biếm triết lý trong tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử* là rất phù hợp với cái nhìn, cách tư duy và hệ thống nhân vật của tác giả. Chính sắc thái giọng điệu này đã góp phần làm cho những trang viết của nhà văn có bề sâu trí tuệ, đưa người đọc tới sự cảm nhận sâu sắc thấm thía nhiều điều từ cuộc sống bộn bề, phức tạp.

4.2.3. Giọng điệu châm biếm mỉa mai

Trong *Nho lâm ngoại sử*, giọng văn nhẹ nhàng mà đầy thâm thúy, sâu xa, nhân vật hiện lên với những nét tính cách riêng biệt. Chỉ bằng lời nói tự nhiên phát ra từ khẩu thanh của nhân vật cũng giúp người đọc thấy rõ tính cách, bản chất nhân vật. Giọng văn đầy tinh tế, chửi mà như không chửi, chảy qua lớp vỏ ngôn ngữ như những đợt sóng vỗ bờ thấm sâu vào lòng người đọc với nỗi khắc khoải khôn nguôi. Ngô Kính Tử bản thân cũng là một nhà nho nên biết và hiểu rõ nội tình giai tầng mình, vì thế việc phơi bày những thói hư, tật xấu của nho sĩ, quan lại càng rõ ràng, tường tận.

Viết *Nho lâm ngoại sử* nhà văn Ngô Kính Tử không bắt nguồn từ ân oán cá nhân, không buông lời hung dữ, trút nỗi căm riêng mà như một người thợ quay phim, quay lại tất cả những gì vốn có của hiện thực đời sống, phơi bày một cách chân xác chế độ khoa cử với tầng lớp nho sĩ trí thức và hệ thống quan lại đương thời. Thông qua ngôn ngữ và hành động của nhân vật nhà văn muốn người đọc tự nhận ra sự châm biếm đầy thâm thúy, sâu cay.

Trong *Nho lâm ngoại sử*, giọng điệu châm biếm mỉa mai đã góp phần tạo nên phong cách châm biếm của nhà văn Ngô Kính Tử. Tác giả công kích, đả phá một cách triệt để vào tận gốc rễ thành lũy của giai cấp phong kiến, khiến cho cả chế độ ấy phải lung lay, nghiêng đổ. Ngô Kính Tử viết *Nho lâm ngoại sử* bằng kinh nghiệm cá nhân và tâm huyết cuộc đời, qua đó đem đến cho độc giả một cái nhìn chân thực, khách quan về chế độ thi cử và quan lại Trung Hoa đương thời.

KẾT LUẬN

1. Những kết luận khoa học chủ yếu

1.1. Trong *Nho lâm ngoại sử*, nhà văn Ngô Kính Tử đã dồn hết bút lực, trí lực xây dựng nên một thế giới nhân vật đặc sắc, ở đó là bức tranh đời

sống của khoảng 500 nhân vật với nhiều sắc màu khác nhau. Qua tác phẩm, chế độ phong kiến đương thời bộc lộ nhiều bất cập trong cách tổ chức bộ máy chính quyền cai trị, dẫn đến sự xáo trộn mọi mặt trong đời sống các giai tầng xã hội. Đây là cơ sở để nhà văn tập trung phê phán, đả kích, phơi bày ra hiện thực những khoảng trống đen tối núp bóng sau lưng chính quyền. Sự châm biếm cao siêu của tác giả bắt nguồn từ sự cảm nhận sâu sắc những "tệ lậu thời đại", từ những trải nghiệm cuộc đời qua những tháng năm thăng trầm, vất vả. Thế giới nhân vật *Nho lâm ngoại sử* từ tầng lớp trí thức nho sĩ; hệ thống quan lại đến tầng lớp tăng lữ, thầy bói; sai nhân,… tất cả đều trở thành đối tượng châm biếm của nhà văn Ngô Kính Tử. Có thể thấy trong *Nho lâm ngoại sử*, ngòi bút châm biếm của nhà văn không chỉ dành riêng cho một giai tầng nào mà tác giả có cái nhìn sâu rộng để mục đích châm biếm xã hội đạt được hiệu quả cao nhất. Đọc tác phẩm, độc giả nhận thấy ở mỗi giai tầng đều có những điển hình châm biếm ưu tú, nổi bật; họ trở thành những nhân vật bất hủ trong lịch sử văn học.

1.2. Bàn tới nghệ thuật châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* không thể không đề cập tới phương thức châm biếm của tác giả. Một nhà văn tài năng bao giờ cũng để lại những dấu ấn đậm nét trong sáng tạo nghệ thuật. ở Ngô Kính Tử là nghệ thuật tạo tình huống châm biếm đặc sắc. Nhà văn xây dựng những tình huống châm biếm khác nhau tạo nên sắc thái của tiếng cười độc đáo, phong phú và đa dạng, đưa người đọc đi hết bất ngờ này đến bất ngờ khác. Và sau hết, người đọc thấm thía sự châm biếm sắc bén và mạnh mẽ của nhà văn đối với bản chất xấu xa, đáng ghét, đáng khinh của xã hội đương thời, nơi đẻ ra những bức chân dung kì hình quái trạng, những con rối của thời đại. Tác giả đã bài trí, sắp xếp để đưa nhân vật rơi vào bẫy tình huống, tiếng cười châm biếm phát ra mang nhiều sắc điệu lột trần bản chất của nhân vật với tất cả sự lố lăng, kệch cỡm. Việc để nhân vật rơi vào bẫy tình huống theo sự sắp đặt có chủ ý của nhà văn cũng đem lại hiệu quả châm biếm thiết thực trên nhiều bình diện và cấp độ khác nhau.

1.3. *Nho lâm ngoại sử* là cuốn tiểu thuyết khi đọc không dễ gì nhận ra sự thâm thúy, thâm ý của tác giả. Điều đó được thể hiện bởi ngôn ngữ văn chương giàu súc tích và giọng điệu đầy kín đáo, tế nhị của nhà văn Ngô Kính Tử. Nét đặc sắc trong ngôn ngữ trần thuật tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử* chính là sự "giấu giếm" rất khéo léo, thái độ của người kể chuyện ẩn dưới bộ mặt lạnh lùng, khách quan. Người đọc cảm thấy bên dưới lớp vỏ ngôn ngữ ấy là một thái độ phát phẫn của nhà văn. Giọng điệu thâm trầm, kín đáo, nhà văn Ngô Kính Tử đã bày tỏ thái độ châm biếm, mỉa mai đối với toàn bộ giới trí thức nho sĩ; đả kích, lên án mạnh mẽ hệ thống quan lại và chế độ khoa cử đương thời. Khi trần thuật tác giả nhập thân vào người kể chuyện không bộc lộ thái độ yêu, ghét, khen chê mà để cho các nhân vật tự trao đổi, tranh luận, đi từ phán đoán đến sự thật, từ sai đến đúng, từ đúng đến sai để cuối cùng nhân vật tự bộc lộ bản chất và tính cách của mình. Tiếng cười châm biếm, mỉa mai cũng từ đó mà phát lộ không cần sự tham gia đánh giá, nhận xét của người kể chuyện. Có thể thấy sự khách quan, lạnh lùng đến vô âm sắc của người trần thuật khi ở một tác phẩm châm biếm mà "ý tại ngôn ngoại" lại đạt đến trình độ trác tuyệt đến thế. Ngô Kính Tử đã lấy chế độ khoa cử làm "đột phá khẩu" để châm biếm, đả kích. Đó là một nhận thức đúng, chứng tỏ tác giả đã viết *Chuyện làng nho* bằng tất cả kinh nghiệm cuộc đời và tâm đắc cá nhân". Chính điều này tạo nên phong cách riêng của nhà văn Ngô Kính Tử, một nhà văn châm biếm xuất sắc trong dòng tiểu thuyết châm biếm, tiểu thuyết có đề tài khoa cử, quan trường.

1.4. Trong sự so sánh, đối chiếu với một số tác gia lớn của nền văn học Việt Nam như Ngô Tất Tố, Vũ Trọng Phụng... độc giả nhận thấy có sự tương đồng trong tư tưởng của các nhà văn tiến bộ. Mặc dù ra đời từ những năm 40 của thế kỷ 18, sớm hơn các tác phẩm của Ngô Tất Tố, Vũ Trọng Phụng gần hai thế kỷ nhưng *Nho lâm ngoại sử* vẫn luôn giữ được vị trí và vai trò của mình trong dòng tiểu thuyết châm biếm xã hội. Sở dĩ có được điều đó bởi tư tưởng và phong cách của nhà văn Ngô Kính Tử thấm nhuần tư tưởng tiến bộ của của các nhà tư tưởng trước đó, bên cạnh đó là một tâm

hồn nhạy cảm, cùng với tài năng sáng tạo của người nghệ sĩ trong việc phát hiện những vấn đề bất cập của đời sống thực tại. Nhà văn đã kịp bừng tỉnh và phát chiếu những tín hiệu tích cực để góp phần thức tỉnh toàn bộ xã hội đang lặn ngụp, thoi thóp trong guồng quay điên đảo của chế độ phong kiến đương thời.

1.5. Việc nghiên cứu nghệ thuật châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* của Ngô Kính Tử sẽ cung cấp cho chúng ta chìa khóa để mở cửa vào văn nghiệp của ông, đồng thời xác định vị trí to lớn của ông trong lịch sử văn học Trung Quốc. Trong bối cảnh tiểu thuyết chương hồi Trung Quốc tập trung khai thác đề tài lịch sử, thần tiên, ma mãnh thì *Nho lâm ngoại sử* của Ngô Kính Tử đã góp phần đổi mới thể tài tiểu thuyết. Văn học đi sâu hơn vào hiện thực cuộc sống con người trong thời hiện tại; những giá trị tích cực và tiêu cực trong bức tranh bộn bề của đời sống là chất liệu được tác giả khai thác và làm giàu trong sáng tác của mình. Bên cạnh đó, *Nho lâm ngoại sử* cũng đặt nền tảng quan trọng trong việc hình thành cảm hứng châm biếm, phê phán trong tiểu thuyết chương hồi Minh Thanh mà một số tác phẩm sau này đã tiếp nối và thể hiện.

2. Hướng nghiên cứu tiếp theo của đề tài:

2.1. Nghiên cứu nghệ thuật châm biếm trong *Nho lâm ngoại sử* là đi sâu vào một trong nhiều phương diện nghệ thuật của tác phẩm. Chính vì thế, có thể nghiên cứu sâu hơn hoặc rộng hơn về một vấn đề nghệ thuật của tác phẩm như: các thủ pháp nghệ thuật, điểm nhìn, cách sử dụng ngôn ngữ hoặc các kiểu giọng điệu khác của tác giả thể hiện trong tiểu thuyết *Nho lâm ngoại sử*.

2.2. Trong công trình này, tác giả luận án đã bước đầu có những so sánh nghệ thuật châm biếm *Nho lâm ngoại sử* với những tác phẩm có cùng thể loại ở Việt Nam như *Số đỏ* của Vũ Trọng Phụng, *Lều chõng, Việc làng* của Ngô Tất Tố... Đó cũng là một hướng mở để nghiên cứu sâu hơn về phương diện của nghệ thuật châm biếm *Nho lâm ngoại sử* với những tác phẩm khác cùng loại hình ở các nước châu Á: Nhật Bản, Hàn Quốc, Triều Tiên... hay các nước phương Tây: Anh, Pháp, Mỹ, Tây Ban Nha...

DANH MỤC CÁC CÔNG TRÌNH CỦA TÁC GIẢ

1. Lê Sỹ Điền (2012), *Giọng điệu nghệ thuật trong Nho lâm ngoại sử của Ngô Kính Tử*, Tạp chí Khoa học & Công nghệ Trường Đại học Quảng Bình, số 2, tr.46-56.
2. Lê Sỹ Điền (2016), *Suy nghĩ về tầng lớp thống trị trong tiểu thuyết Nho lâm ngoại sử của Ngô Kính Tử*, Tạp chí Khoa học Trường Đại học Thủ đô, số 7, tr.12-20.
3. Lê Sỹ Điền (2016), *Nghệ thuật xây dựng tình huống châm biếm trong Nho lâm ngoại sử của Ngô Kính Tử*, Tạp chí khoa học trường Đại học Sư phạm Hà Nội 2, số 45, tr.46-57.
4. Lê Sỹ Điền (2017), *Ngôn ngữ nghệ thuật trong tiểu thuyết Nho lâm ngoại sử của Ngô Kính Tử*, Tạp chí khoa học Trường Đại học Sư phạm Hà Nội, số 2, tr.94-102.